

■ مدل موضوعی برای پایان نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی

علی شرفی | حمزه علی نورمحمدی | مهدی علیپورحافظی

■ چکیده

هدف: تهیه الگوی موضوعی پایان نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران با هدف کمک به دانشجویان فعلی و آتی در انتخاب موضوع و جلوگیری از پژوهش‌های تکراری.

روش/رویکرد پژوهش: کتابخانه‌ای و دلفی. ابتدا با مطالعه مدل‌های پژوهش‌های پیشین و موضوع‌های موجود در پایگاه اطلاعاتی لیستا و کسب نظر متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۶ رده اصلی معین شد. سپس، برای تعیین موضوع‌های فرعی از سرعنوان‌های موضوعی فارسی، سرعنوان‌های موضوعی کنگره، اصطلاحنامه‌های فرهنگی یونسکو و اصفا و نما، و طرح‌های رده‌بندی‌های دیویی و کنگره استفاده شد.

یافته‌ها: مدل پیشنهادی شامل ۶ رده اصلی (کتابداری، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، مدیریت اطلاعات، ذخیره و بازیابی اطلاعات، فهرست‌نویسی و رده‌بندی، و روش‌های کمی و کیفی اندازه‌گیری اطلاعات) و ۷۰ رده فرعی است.

نتیجه‌گیری: برای جلوگیری از انجام پژوهش تکراری، لازم است پژوهشگران و دانشجویان به این نقشه توجه کنند.

کلیدواژه‌ها

مدل موضوعی، پایان نامه‌ها، کتابداری و اطلاع‌رسانی، پایگاه اطلاعاتی لیستا

مدل موضوعی برای پایان نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی

علی شرفی^۱ | حمزه علی نورمحمدی^۲ | مهدی علیپورحافظی^۳

دریافت: ۱۳۹۱/۰۷/۲۹ پذیرش: ۱۳۹۱/۱۱/۰۱

مقدمه

رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی مدام در حال تغییر و تحول است و متخصصان این رشته باید به‌طور منظم علم خود را به‌روز کنند؛ این امر جز با بررسی متون موضوعی رشته میسر نمی‌شود (زینس^۴، ۲۰۰۷). برای سازماندهی پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی که از منابع مهم رشته و بیانگر حوزه‌های پژوهشی آن است، باید الگوی موضوعی مناسبی طراحی شود تا بتوان موضوعات را در این الگو جای داد و میزان گرایش به هر موضوع و سیر آن را در طول زمان مشخص کرد. بدیهی است، هرگونه الگوی موضوعی برای تحلیل اطلاعات و سازماندهی این مدارک باید بتواند پاسخگوی موضوع مدارک موجود و مدارکی که سالانه پدید می‌آیند باشد. هم‌اکنون در پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران نزدیک به ۲۵۰۰ پایان‌نامه و رساله کتابداری و اطلاع‌رسانی وجود دارد که البته همه پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تدوین شده در دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری را شامل نمی‌شود. بیشتر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی مهم در کشورها اقدام به تهیه مدلی موضوعی یا نقشه موضوعی برای پایان‌نامه‌های خود کرده‌اند. در ایران به‌جز انتشار فصلنامه چکیده پایان‌نامه‌های ایران (دکتری و کارشناسی ارشد) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، در این زمینه کاری صورت نگرفته است. همچنین تاکنون مدل موضوعی مناسبی برای پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی که مورد توافق همگان باشد، موجود نیست. بنابراین، لازم است ضمن آشنایی با مدل‌های ارائه‌شده در این زمینه، برحسب

۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، کتابخانه مرکزی دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول)
atashbig_alif65@yahoo.com
۲. استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شاهد
nourmohammadi.h@gmail.com
۳. استادیار پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
alipour@irandoc.ac.ir
4. Zins

مورد و متناسب با موضوع مورد نظر از آنها بهره جست.

مدل‌های موضوعی نقش مهمی در آموزش، یادگیری، و اشاعه دانش ایفا می‌کنند و در هر قلمروی فهم پدیده‌ها را آسان ساخته و افراد را قادر می‌کنند تا شکاف‌های اصلی رشته خود را شناسایی کنند و از ساختار منطقی رشته خود آگاهی یابند. اهمیت نقشه‌های موضوعی بستگی به تأثیر آنها در شناخت متخصصان از مفاهیم مربوط به جهان اطراف خود دارد. شکل‌بندی یک مدل موضوعی نظام‌مند از پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی برپایه مفاهیم اساسی آن رشته صورت می‌گیرد (زینس، ۲۰۰۷). پژوهش‌های گوناگونی در تحلیل موضوعی پایان‌نامه‌ها صورت گرفته است. از جمله آزاد و منصوریان (۱۳۸۰) به تحلیل موضوعی ۱۷۷ عنوان پایان‌نامه رشته کتابداری طی پنج سال (۱۹۹۴-۱۹۹۹) پرداختند و نشان دادند، بیشترین گرایش موضوعی پایان‌نامه‌ها به فناوری اطلاعات و ارتباطات، به‌ویژه علوم رایانه‌ای، اختصاص دارد که بیشتر به کتابخانه‌های دانشگاهی مربوط بوده‌اند.

محسن‌زاده (۱۳۸۱) با هدف کشف معادله حاکم بر فرایند زیست موضوعات پایان‌نامه‌ها، به بررسی ۷۳۸ پایان‌نامه کارشناسی ارشد و دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های ایران از آغاز تأسیس تا پایان سال ۱۳۷۸ پرداخت و برای تفکیک پایان‌نامه‌ها از نظر موضوعی، از یک طرح موضوعی (شامل ۷ گروه موضوعی کلی و ۳۲ موضوع فرعی) بر مبنای نظام موضوعی لیزا استفاده کرد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد، تابع نوع درجه ۶ بر فرایند زیست تمامی موضوعات پایان‌نامه‌ها حاکم است و دو گروه موضوعی، "مواد و منابع" (با ۲۷ درصد) و "کتابخانه‌ها، آرشیوها، و مراکز اطلاع‌رسانی" (با ۲۲ درصد)، بیشترین فراوانی را دارند که در گروه نخست، دو موضوع "سازمان و مدیریت" و "وضعیت کتابخانه‌ها، آرشیوها، و مراکز اطلاع‌رسانی"، هرگز در طول حیات خود زوال نیافته‌اند. با وجود قدمت موضوع "منابع مرجع"، منحنی زیست آن از نوع رو به افول است. همچنین فرایند زیست موضوع "ادبیات کودکان و نوجوانان" رو به صعود؛ منحنی فرایند زیست بیشتر موضوعات گروه "سازماندهی" رو به افول و منحنی‌های فرایند زیست بیشتر موضوعات گروه موضوعی "فناوری‌های نوین" و "علم‌سنجی" از نوع صعودی است. با وجود قدمت بیشتر "دانشگاه تهران"، گروه موضوعی "علم‌سنجی" در "دانشگاه علوم پزشکی ایران" فراوانی بیشتری دارد، در حالی که منحنی این گروه در "دانشگاه تهران" از نوع صعودی و در "دانشگاه علوم پزشکی ایران" از نوع افولی است.

آذرانفر (۱۳۸۵) در تحلیل محتوای ۲۴۰ پایان‌نامه فارسی و ۱۹ پایان‌نامه لاتین رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران طی ۱۰ سال (۱۳۷۳-۱۹۸۲) نشان داد، بیشترین پایان‌نامه فارسی از دانشگاه علوم

پزشکی ایران و بیشترین پایان‌نامه‌های لاتین از دانشگاه پنجاب است. در پایان‌نامه‌های فارسی، مقوله "مواد کتابخانه‌ای" بیش از سایر مقوله‌ها بررسی شده و مقوله "رسانه" از همه کمتر است. همچنین توزیع موضوعی پایان‌نامه‌های فارسی در این ۱۰ سال یکنواخت نبوده است. حسین پناه (۱۳۸۶) در سیر گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران بین سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۵ نشان داد، دانشگاه تهران، در تدوین پایان‌نامه‌ها بیشترین فراوانی را دارد؛ بیشترین فراوانی به موضوع "خدمات و استفاده" (با ۲۱/۴۳ درصد) و کمترین فراوانی به موضوع "سازماندهی" (با ۴ درصد) است و تدوین ۳۰ عنوان پایان‌نامه در ۱۳۸۰ در بین سال‌های مورد مطالعه بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. سیدین و باب‌الحوائجی (۱۳۸۸) در تحلیل محتوای ۵۲۴ پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم و تحقیقات تهران، علوم و تحقیقات اهواز، و همدان در سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۶ نشان دادند، بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها مربوط به دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال و کمترین آنها مربوط به دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان بوده است و در پایان‌نامه‌ها، "کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی" بیشتر و "حفاظت و نگهداری" کمتر از سایر مقوله‌ها به کار برده شده است.

دونالد^۱ (۲۰۰۹) به بررسی چکیده‌های علم اطلاعات پرداخت و در آن به اهمیت متون علم اطلاعات از طریق شناسایی و تغییر آنها اشاره کرد. همچنین وی به صورت زمانی، چکیده‌های علم اطلاعات را بررسی و نقشه رابطه میان موضوعات رشته را ترسیم کرد. عبدالله^۲ (۲۰۰۲) به بررسی و شناسایی گرایش‌های پژوهشی پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال‌های ۱۹۹۴-۲۰۰۰ در دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی پرداخت و نشان داد، موضوع فناوری اطلاعات بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است، اما به موضوع‌های تاریخ کتابخانه‌ها، فهرست‌نویسی و رده‌بندی، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی، و دکومانتاسیون پرداخته نشده است. عبدالله (۲۰۰۴) با تحلیل ۳۰۸ چکیده پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته‌های علوم انسانی دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی نشان داد پایان‌نامه‌ها از ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۹ به میزان ۶۷/۲۶ درصد رشد داشته و بیشترین موضوع‌ها مربوط به مذهب و فلسفه بوده است.

زینس (۲۰۰۷) به پژوهشی با عنوان نقشه علم اطلاعات با استفاده از روش دلفی در سطح بین‌المللی پرداخت. اعضای پانل برای انتخاب موضوعات اصلی و زیررده‌های آن شامل ۵۷ نفر از متخصصان علم اطلاعات در ۱۶ کشور بود. ۱۰ رده اصلی حاصل این پژوهش عبارت‌اند از: (۱) کلیات، (۲) منابع، (۳) کارگزاران دانش، (۴) محتوای منابع، (۵) کاربردهای دانش، (۶) پردازش اطلاعات، (۷) فناوری‌ها، (۸) محیط‌های دانش، (۹) سازماندهی،

1. Donald
2. Abdoulay

و ۱۰) کاربران بود. این مدل زمینه را برای نظریه‌های علم اطلاعات و ارزیابی و توسعه برنامه‌های علمی فراهم کرد.

استرادا^۱ (۲۰۰۹) با هدف ارائه نقشه‌های موضوعی در علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی با استفاده از استاندارد ISO ۱۳۲۵۰، و با رویکرد کیفی به مطالعه و تجزیه و تحلیل متون مربوط به رشته (مقالات مجلات، ارائه کنفرانس و مقالات، گزارش‌ها و پایان‌نامه دانشجویی، سیاهه‌های پستی، وبلاگ و وبسایت‌ها، و برخی مصاحبه‌های بدون ساختار) پرداخت و چارچوب مفهومی و نظری را برای پژوهش‌های آینده پیشنهاد داد.

نتایج پژوهش الیو و آبا^۲ (۲۰۰۹) بر روی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری در دانشگاه میدوگوری^۳ نیجریه در سال‌های ۱۹۹۶-۲۰۰۸، براساس سال تحصیلی، حوزه موضوعی، نوع کتابخانه، حوزه‌های جغرافیایی، و جنسیت دانشجویان نشان داد بیشترین تولید پایان‌نامه‌ها در سال ۲۰۰۶ بوده، تمرکز موضوعی آنها بیشتر در حوزه علم اطلاعات است، و روش پژوهش کتابخانه‌ای بیشتر استفاده شده است.

رشمما^۴ (۲۰۱۱) به بررسی پایانه‌نامه‌های دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال‌های ۱۹۵۷-۲۰۰۹ پرداخت و نشان داد، طی این سال‌ها تعداد پایان‌نامه‌ها دو برابر شده است و موضوع‌هایی مانند استفاده کاربران، مطالعه نیازهای کاربران، کتابخانه‌های عمومی، دانشگاهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات، بررسی کارکنان کتابخانه‌ها، و کتاب‌سنجی، بیشتر بررسی شده و موضوع‌های نظام دسترسی باز، نظام واسپاری، و کتابخانه‌های دیجیتال تازه به عرصه بررسی وارد شده‌اند.

کسیدی، دیفنگ، ترل، کریج، و یینگ^۵ (۲۰۱۱) در بررسی ۳۱۲۱ پایان‌نامه دکترای دفاع‌شده در سال‌های ۱۹۳۰-۲۰۰۹ در امریکای شمالی، از روش LDA^۶ برای اختصاص موضوعات پایان‌نامه‌ها استفاده کرد. یافته‌ها نشان داد که موضوعات اصلی از دوره اول سال‌های ۱۹۳۰-۱۹۶۹ و سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۰۹ خیلی تغییر یافته‌اند. به‌طور کلی، بعضی از موضوعات در دوره‌های گوناگون بیشتر به‌کار برده شده است؛ مانند تاریخ کتابخانه‌ها در دو دوره اول، تحلیل استنادی در دوره دوم و سوم، رفتار اطلاع‌یابی در دوره چهارم، و موضوع بازیابی اطلاعات و استفاده کاربران در دو دوره از پنج دوره. مهم‌ترین نکته قابل توجه عدم استفاده از واژه کتابخانه در پایان‌نامه‌ها بود که زمینه را برای آموزش علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع دکتری فراهم می‌کرد.

با نگاهی به این پژوهش‌ها و شناخت گرایش موضوعی هر یک از آنها می‌توان مدلی جامع ارائه کرد. بنابراین، هدف اصلی پژوهش حاضر طراحی الگوی موضوعی، براساس متون، برای جای‌دهی موضوعات پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی است که تاکنون در

1. Estrada

2. Aliyu and Abba

3. Maiduguri

4. Reshma

5. Cassidy, Daifeng, Terrell, Craig, & Ying

6. Latent Dirichlet Allocation

کشور تدوین شده و پس از این نیز به رشته تحریر درمی آیند. از این طریق، امکان شناخت اطلاعات قابل توصیف و تحلیل پایان نامه ها و تحلیل موضوعی آنها نیز امکان پذیر می شود. پرسش مطرح شده در این پژوهش شامل نحوه تعیین مدل موضوعی برای پایان نامه های کتابداری و اطلاع رسانی است.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع تحلیلی و با استفاده از روش کتابخانه ای و دلفی انجام گرفته است. ابتدا نوعی طرح رده بندی ترکیبی با استفاده از مطالعه مدل های زینس (۲۰۰۷)، علی دوستی، شهریار، خسرو جردی، شیرانی، و بیرامی طارونی (۱۳۸۸)، کسیدی و همکاران (۲۰۱۱)، یوسفی (۱۳۷۹)، صدیق بهزادی (۱۳۷۹)، محسن زاده (۱۳۸۱)، جمالی مهمویی (۱۳۷۹)، و مدل آزاد و منصوریان (۱۳۸۰) ایجاد شد. مبنای مدل این پژوهش ها برای تقسیم بندی موضوعات پایان نامه ها و پژوهش های کتابداری و اطلاع رسانی، پایگاه اطلاعاتی لیستا^۱ و اصطلاحنامه فرهنگی یونسکو و کتابداری بوده است. در پژوهش حاضر نیز برای تعیین ۶ رده اصلی از پوشش موضوعی پایگاه اطلاعاتی لیستا استفاده شده است. رده های لیستا عبارت بودند از: (۱) کتاب سنجی، (۲) فهرست نویسی، (۳) رده بندی، (۴) مدیریت اطلاعات، (۵) کتابداری، و (۶) بازیابی اطلاعات آنلاین. این موضوع ها در اختیار متخصصان کتابداری و اطلاع رسانی قرار گرفت و طی سه دوره از طریق دلفی و یا با مذاکره حضوری تغییراتی در آنها به وجود آمد. برای تعیین موضوع های فرعی نیز از سرعنوان های موضوعی فارسی، سرعنوان های موضوعی کنگره، اصطلاحنامه فرهنگی یونسکو، اصطلاحنامه اصفاء، اصطلاحنامه نما، رده بندی دیویی، و رده بندی کنگره استفاده کردیم.

یافته ها

با مطالعه متون و بررسی نظر متخصصان، ۶ موضوع موجود در پایگاه لیستا به این شرح اصلاح شد: موضوع نخست (کتاب سنجی) را به روش های کمی و کیفی اندازه گیری تغییر دادیم؛ دو موضوع فهرست نویسی و رده بندی را با هم ادغام کردیم؛ موضوع های مدیریت اطلاعات، کتابداری، و ذخیره و بازیابی اطلاعات به همان صورت باقی ماند و موضوع کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی را در یک رده جدا قرار دادیم؛ در نهایت، مدل زیر برای جای دهی موضوعات پایان نامه ها ارائه می شود.

۱- کتابداری

۱-۱ آموزش کتابداری و کتابداران

۱. لیستا پایگاه چکیده مقالات در زمینه کتابداری، اطلاع رسانی، و فناوری اطلاعات است به نشانی:
<http://web.ebscohost.com>

- ۱-۲ برنامه‌های درسی
- ۱-۳ تحقیق در کتابداری
- ۱-۴ حرفه کتابداری
- ۱-۵ شرح وظایف کتابداری و کتابداران
- ۲- کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی
 - ۲-۱ ارزشیابی کتابخانه‌ها و منابع اطلاعاتی
 - ۲-۲ مجموعه‌سازی و فراهم‌آوری در کتابخانه‌ها
 - ۲-۳ برنامه‌ریزی و توسعه کتابخانه‌ها
 - ۲-۴ استفاده از کتابخانه‌ها (خدمات تحویل مدرک، امانت و همکاری بین کتابخانه‌ای و خدمات کپی و پرینت)
 - ۲-۵ خدمات کتابخانه‌ها و اطلاع‌رسانی (خدمات عمومی، فنی، مرجع و خدمات دیداری و شنیداری)
 - ۲-۶ خودکارسازی کتابخانه‌ها
 - ۲-۷ قوانین و مقررات کتابخانه‌ها
 - ۲-۸ مجموعه‌های خاص کتابخانه‌ها
 - ۲-۹ مدیریت کتابخانه‌ها
 - ۲-۱۰ اقتصاد کتابخانه‌ها و منابع اطلاعاتی
 - ۲-۱۱ انواع کتابخانه‌ها (عمومی، دانشگاهی، آموزشگاهی، تخصصی، کودکان، سیار، مساجد، ملی، دیجیتالی، و شخصی)
 - ۲-۱۲ موزه‌ها و آرشیو (ملی، دولتی، سازمان‌ها و آرشیو دیداری و شنیداری)
 - ۲-۱۳ کنسرسیوم‌ها و شبکه‌های کتابخانه‌ای
- ۳- مدیریت اطلاعات
 - ۳-۱ ساختار و نظریه‌های اطلاعاتی
 - ۳-۲ انواع اطلاعات (الکترونیکی و چاپی)
 - ۳-۳ تحقیق در اطلاعات و اطلاع‌رسانی
 - ۳-۴ سازمان‌ها و جوامع اطلاعاتی
 - ۳-۵ مدیریت دانش و منابع اطلاعاتی
 - ۳-۶ انواع منابع اطلاعاتی (چاپی و الکترونیکی، اینترنتی، منابع قدیمی و نایاب، منابع دیداری و شنیداری و ادبیات کودکان و نوجوانان)
 - ۳-۷ حق مؤلف و حقوق مالکیت فکری منابع اطلاعاتی

- ۳-۸ حفاظت و نگهداری منابع اطلاعاتی
- ۳-۹ سواد اطلاعاتی و یادگیری مادام‌العمر
- ۳-۱۰ سانسور اطلاعات
- ۳-۱۱ مطالعه کاربران، رفتار اطلاع‌یابی و نیاز اطلاعاتی آنها
- ۳-۱۲ متخصصان اطلاعات
- ۴- ذخیره و بازیابی اطلاعات
- ۴-۱ نظام‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات
- ۴-۲ نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای ذخیره و بازیابی اطلاعات
- ۴-۳ پایگاه‌های اطلاعاتی، شبکه‌های اطلاعاتی و بانک‌های اطلاعاتی
- ۴-۴ سیستم‌های چندرسانه‌ای
- ۴-۵ فناوری اطلاعات
- ۴-۶ کارگزاران اطلاعات
- ۴-۷ اینترنت، اکسترانت، وبسایت‌ها، وبلاگ‌ها، پورتال‌ها، راهنماها
- ۴-۸ هوش مصنوعی
- ۴-۹ زبان‌های برنامه‌نویسی
- ۴-۱۰ دسترس‌پذیری اطلاعات
- ۴-۱۱ موتورهای جستجو
- ۴-۱۲ سیستم‌های تحویل مدرک
- ۴-۱۳ اشاعه‌گزینی اطلاعات
- ۴-۱۴ نشر الکترونیک
- ۴-۱۵ پژوهش‌های بازیابی اطلاعات (فنون جستجو شامل عملگرهای بولی، فازی و زبان طبیعی، فرایند جستجو، جامعیت، مانعیت، ربط رتبه‌بندی، مدل‌های جستجو و راهبردهای جستجو)
- ۵- فهرست‌نویسی و رده‌بندی
- ۵-۱ نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی
- ۵-۲ قواعد فهرست‌نویسی
- ۵-۳ برگه‌آرایی
- ۵-۴ فهرست‌نویسی مواد غیرچاپی (اپک‌ها، مارک و جز آن)
- ۵-۵ فهرست‌نویسی مواد چاپی
- ۵-۶ فهرست‌نویسی موضوعی

- ۵-۷ فهرست‌نویسی توصیفی
- ۵-۸ سرعنوان‌های موضوعی
- ۵-۹ استانداردها و پروتکل‌ها
- ۵-۱۰ ابر داده‌ها
- ۵-۱۱ انواع فهرست‌ها (ناشران، کتاب‌های موجود در بازار، فهرست‌های کتابخانه‌ای و رایانه‌ای)
- ۵-۱۲ اصطلاحنامه‌ها، فهرست مستندات (تاکسونومی‌ها، هستی‌شناسی‌ها، واژه‌نامه‌ها و اصطلاحات)
- ۵-۱۳ رده‌بندی علوم و دانش
- ۵-۱۴ انواع رده‌بندی (کنگره، دیویی و دهدهی جهانی)
- ۶- روش‌های کمی و کیفی اندازه‌گیری اطلاعات
 - ۶-۱ اطلاع‌سنجی
 - ۶-۲ علم‌سنجی
 - ۶-۳ کتاب‌سنجی
 - ۶-۴ وب‌سنجی
 - ۶-۵ شاخص‌های ارزیابی پژوهشی
 - ۶-۶ تحلیل استنادی
 - ۶-۷ تحلیل محتوا
 - ۶-۸ ارزیابی کیفی اطلاعات
 - ۶-۹ روش‌های پژوهشی
 - ۶-۱۰ ارتباطات علمی

این مدل شامل ۶ رده اصلی و ۷۰ رده فرعی است. با مطالعه و مرور مطالعات انجام‌شده در تحلیل محتوای متون علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی مشخص شد که بیشتر حوزه‌های پژوهشی پایان‌نامه‌ها در این ۶ حوزه بیشتر به سمت موضوعاتی مانند شرح وظایف کتابداران، آموزش کتابداری، ارزیابی کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی، خدمات مرجع، انواع کتابخانه‌ها، مدیریت کتابخانه‌ها، سواد اطلاعاتی، مدیریت دانش، حفاظت منابع، مطالعه کاربران، ذخیره و بازیابی، اینترنت، وب‌سایت‌ها، وبلاگ‌ها، فناوری اطلاعات، فهرست‌نویسی ورده‌بندی، دسترس‌پذیری اطلاعات، و ارتباطات علمی است. ولی برنامه‌های آموزشی نوین، پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی، برنامه‌ریزی و توسعه کتابخانه‌ها، اقتصاد کتابخانه‌ها، خدمات تحویل مدرک، اشاعه‌گزینشی اطلاعات، خودکارسازی کتابخانه‌ها، کنسرسیوم‌ها و

شبکه‌های اطلاعاتی، موزه‌ها و آرشیوها، مجموعه‌های خاص، خدمات ویژه، نظریه‌ها، انواع منابع، حقوق مالکیت فکری، یادگیری مادام‌العمر، چند رسانه‌ای‌ها، نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای ذخیره و بازیابی اطلاعات، کارگزاران اطلاعات، هوش مصنوعی، زبان‌های برنامه‌نویسی، نشر الکترونیک، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی، سرعنوان‌های موضوعی، استانداردها، ابر داده‌ها، فهرست‌ها، تاکسونومی‌ها، هستی‌شناسی‌ها، ارزیابی‌های کیفی، و تحلیل محتوا از جمله موضوعاتی هستند که در پژوهش‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی کمتر بررسی شده‌اند. برای جلوگیری از تکرار و انجام پژوهش‌های جامع، لازم است پژوهشگران و دانشجویان این حوزه به این زمینه‌ها توجه کنند.

نتیجه‌گیری

با افزایش اطلاعات در دنیای امروز، یافتن موضوعی که ما به آن نیاز داریم نیز سخت‌تر می‌شود. از این رو، برای ساماندهی، جستجو و درک این اطلاعات گسترده، نیاز به ابزاری مناسب داریم. مدل‌ها یا نقشه‌های موضوعی روش مناسبی برای ساماندهی، درک و جستجوی مقالات، پایان‌نامه‌ها و طرح‌های پژوهشی انجام شده هستند. بنابراین برای سیاست‌گذاری در امر پژوهش، در مرحله نخست باید از پژوهش‌های انجام شده اطلاع یافت و پراکندگی موضوعی آنها را بررسی و سپس میزان گرایش به موضوع‌های مختلف را تعیین کرد. با توجه به نقش پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در تأمین نیازهای تخصصی و پژوهشی پژوهشگران این حوزه، نیازمند مدل یا نقشه‌های موضوعی هستیم که بتوان آنها را براساس آن سازماندهی و پژوهش‌ها را به سمت موضوع‌های به‌روزتر و یا هنوز مطرح نشده، هدایت کرد. نقشه‌های موضوعی یکی از ابزارهای مهم برای سازماندهی دانش، یکپارچه‌سازی اطلاعات، بهبود بازیابی اطلاعات، آموزش الکترونیکی استفاده از اطلاعات، مدیریت اطلاعات و دانش و فناوری هستند. با مشاهده نتایج پژوهش‌ها و مدل‌هایی که در آنها استفاده شده می‌توان پی برد که همه آنها برای تعیین موضوعات پایان‌نامه‌ها از مدل‌های مختلف موضوعی و روش تحلیل محتوا در سال‌های مختلف استفاده کرده‌اند. به‌طور مثال، آزاد و منصوریان (۱۳۸۰) به کتابخانه‌های دانشگاهی؛ محسن‌زاده (۱۳۸۱) و آذرانفر (۱۳۸۵)، مواد و منابع و کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی؛ عبدالله (۲۰۰۲)، فناوری اطلاعات؛ الیو و آبا (۲۰۰۹)، علم اطلاعات؛ رشما (۲۰۱۱)، موضوع‌هایی مانند استفاده کاربران، مطالعه نیازهای کاربران، کتابخانه‌های عمومی، دانشگاهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات، بررسی کارکنان کتابخانه‌ها و کتاب‌سنجی؛ کسیدی، دیفنگ، ترل، کریج، و بینگ (۲۰۱۱)، تاریخ کتابخانه‌ها، تحلیل استنادی، رفتار اطلاع‌یابی، بازیابی اطلاعات و استفاده کاربران پرداخته‌اند. ولی این مدل‌ها برای دوره‌های کوتاه‌مدتی

طراحی شده است و پاسخگوی جای‌دهی و سازماندهی همه موضوعات پایان‌نامه‌های موجود این حوزه در کشور نیستند. مدل پیشنهادی پژوهش حاضر به‌نوعی، ترسیم نقشه علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی است که سبب کسب آگاهی بیشتر پژوهشگران از وضعیت موضوعات انجام‌شده و ارتباط میان آنها و اطلاع از شکاف‌های موضوعی می‌شود و می‌تواند از دوباره‌کاری در امر پژوهش جلوگیری کند. پیشنهاد می‌شود این پژوهش در سایر حوزه‌های علوم انسانی صورت گیرد تا دانشجویان و پژوهشگران به‌هنگام نگارش پایان‌نامه و پژوهش خود با دیدی بازتر به انتخاب موضوع بپردازند و از دستاوردهای علمی و پژوهشی انجام‌شده در رشته خود آگاهی یابند.

مآخذ

- آزاد، اسدالله؛ منصوریان، یزدان (۱۳۸۰). نگاهی به عناوین پایان‌نامه‌های دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی خارجی بین سال‌های ۱۹۹۴-۱۹۹۹. کتابداری، ۳۵ (۲)، ۸۵-۱۰۱.
- آذرانفر، جوانه (۱۳۸۵). تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی فارغ‌التحصیلان داخل کشور و فارغ‌التحصیلان خارج از کشور موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران در سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۸۲. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران.
- یونسکو (۱۳۷۷). اصطلاحنامه بین‌المللی توسعه فرهنگی یونسکو (عباس حری، مترجم). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- سلطانی، پوری (۱۳۶۵). اصطلاحنامه کتابداری. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی؛ کتابخانه ملی ایران.
- حسین‌پناه، علی. (۱۳۸۶). بررسی‌گرایش موضوعی و روش پژوهش پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران از سال ۱۳۶۹-۱۳۸۵. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- سیدین، سیدمهداد؛ باب‌الحوائجی، فهیمه (۱۳۸۸). تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم و تحقیقات تهران، علوم و تحقیقات اهواز و همدان در سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۶. پیام کتابخانه، ۱۵ (۱)، ۹۵-۱۲۱.
- صدیق‌بهبزادی، ماندانا (۱۳۷۹). چکیده‌نامه پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی.
- علیدوستی، سیروس، شهریاری، پرویز، خسروجردی، محمود، شیرانی، فرهاد، و بیرامی طارونی، حمیده. (۱۳۸۸). الگوی توصیف و تحلیل اطلاعات در پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها. علوم و فناوری اطلاعات، ۲۴ (۴)، ۲۸-۵.
- محسن‌زاده کواریم، افسانه (۱۳۸۱). تعیین تجربی معادله فرایند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش

- پایان نامه های علوم کتابداری و اطلاع رسانی ایران تا پایان سال ۱۳۸۱. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- یوسفی، احمد (۱۳۷۹). مقایسه گرایش موضوعی مقالات کتابداری و اطلاع رسانی ایران و پایگاه اطلاعاتی ISA در سال های ۷۵-۱۳۷۷. فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۴۴ (۴)، ۳۶-۶۳.
- Abdoulaye, K. (2002). Research Trends in Library and Information Science at the International Islamic University Malaysia. *Library Review*, 51 (1), 32-37.
- Abdoulaye, K. (2004). Research trends in the humanities: an analysis of master's theses at the International Islamic University Malaysia. *Malaysian Journal of Library and Information Science*, 9 (1), 59-68.
- Aliyu, Y., & Abba, T. (2009). Analytical study of master of library science dissertations at the University of Maiduguri, Nigeria. *Library Philosophy & Practice*, 11 (1), 1-6.
- Cassidy R. S, Daifeng L, Terrell G. R. S., Craig F., & Ying, D. (2011). The shifting sands of disciplinary development: Analyzing North American library and information science dissertations using latent Dirichlet allocation. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62 (1), 185.
- Donald, T. H. (2001). Information science abstracts: Tracking the literature of information science. Part 1: Definition and map. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 52 (1), 44-53.
- Estrada, L. M. M. (2009). *Topic maps and library and information science: an exploratory study of topic maps principles from a Knowledge and information organization perspective*. Unpublished Master Thesis, Universiteteti Tallinn, Oslo.
- Reshma, R. (2011). Research trends in library and information science in India with a focus on Panjab University, Chandigarh. *International Information & Library Review*, 43 (1), 23-42.
- Zins, C. (2007). Knowledge map of information science. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58 (4), 526-535.

استناد به این مقاله:

- شرفی، علی؛ نورمحمدی، حمزه علی؛ و علیپورحافظی، مهدی. (۱۳۹۱). مدل موضوعی برای پایان نامه های کتابداری و اطلاع رسانی. فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲۵ (۴)، ۲۱-۳۲.